

Limstenen i Han herred anvendt som byggemateriale.

Af friskolelærer JENS ROLIGHED

PÅ SJÆLLAND er ca. 50 kirker fra Stævns og nordefter bygget af limsten fra Stævns, og til Absalons stolte borg i København benyttedes limsten; samme materiale blev brugt til Gjorslev borg, det største af alle limstenshuse, og efter udskiftningen byggedes flere sjællandske huse af limsten. Man hævdede, at limstenslænger var lune, for de kunne både ånde og svede.

I Thy og Han herred er limstenen kun benyttet ved et Par kirker til indvendig brug, i Vigsø og i Lild. Men i Han herred er limstenen blevet anvendt til mangfoldige bygninger, især i Klim, Thorup og Lild sogne. Endnu findes der adskillige huse, der helt ud er bygget af limsten, og der er særdeles mange udhuse, der til dels er opført af samme materiale.

I Han herred har man hjulpet sig med, hvad man bedst kunne, når der skulle opføres bygninger. At herredet var fattigt på træ, søgte man at råde bod på ved at anvende strandingstømmer, som man endnu kan træffe i flere ældre bygninger. Som stenmateriale benyttede man limstenen, der jo var så dejligt nær ved.

Limstenen, der er en del af danskekalken, findes i Han herred i særdeleshed nordøst for Lund Fjord og Bygholms Vejle. Man kan følge den fra Lild Strand og Bolbjerg mod sydøst over Thorup og Thorup Kløv, Klim og Klim Bjerg og videre til Aggersborggård. Lige nordøst for Klim kommer man til et område, hvor der ikke er langt ned til skrivekridtet. Man kan tænke sig, at der findes en underjordisk skrænt, sydvest for hvilken jordlagene er sænket nogle hundrede meter længere end nordøst derfor og dækkes af tertiære (yngre) jordlag. Ved Klim Bjerg er der limsten dækket af moræne, hvor der har været kalk, som nu er opløst og blevet til stenet sand. I limstenen ved bjerget findes også de såkaldte "skorstene", hvor kiseltsyre danner åbninger, og den nedløbende flyvesand omdannes og bliver leragtig.

Det mægtige limstenslag er hovedsagelig opbygget af små kalkstængler: bryozoa eller mosdyr. I hvert hul på stængelen har siddet et lille dyr. Det er dynger af disse stængler i datidshavet, der er blevet til limsten.

Allerede for flere århundreder siden havde man taget limstenen i brug til bygningsmateriale. På kong Hans' tid skrev prioren i Vrejlev kloster til den rige herremand Mouritz Nielsen Gyldenstjerne på Ågård om lov til at lade hente nogle limsten fra Bolbjerg til klosterets bygning.

Digteren M. A. Goldschmidt, der i 1865 besøgte Bolbjerg, fortæller om de mange limstenshuse, han kom forbi, og hvorledes der savedes limsten ved bjerget: "Vi stødte på den industri, der her benævnes ved "at gå til Bolbjerg". Mellem store, hvide blokke, der i hast så ud som marmor, stod en mand og savede limsten, så store, regelmæssige og smukke, at de syntes brugelige til et palads. Men der er kun afsætning til egnens folk, og det betaler sig dårligt "at gå til Bolbjerg". Manden klagede over, at han og hans kammerater nylig havde mistet deres værktøj. En aften, da havet "ikke fejlede noget", lod de save, økser o. desl. blive på stranden; men om natten blev

havet uroligt og gik op og tog dem. Manden syntes ikke at klage så meget over at have mistet sit værktøj som over at være blevet skuffet af havet, der havde kendt ham fra barnsben".

Marthinus Ottesen, Frøstrup, der blev 82 år, mindedes, at fiskerne i deres fritid savede limsten ved Bolbjerg, han har selv hentet flere læs af stenene i Thorup.

Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen kom i 1890 til Thorup Kløv. Han undredes meget over at se flere gamle mænd sidde og save sten. De skovlede sandet til side for at komme til, og så savede de kalkstenen i stykker med nogle gamle sløve save. Stykkerne skulle have form som almindelige mursten, men var meget større. E. T. Kristensen fik at se, at mange huse var opført af den slags sten, og tog et afsavet stykke limsten med i sin taske.

Ved Thorup Kløv har man forlængst holdt op med at save limsten. Men det er dem, der er benyttet til opførelse af de mange huse på stedet. Der fortælles om et hus' forhenværende ejer, at han gik omkring og tiggede, indtil han ejede så meget, at han kunne få sit hus rejst ved bakken.

Ved Klim Bjerg blev man ved at save limsten ud lige til for 28 år siden. For nogle år tilbage blev der i limstensbruddet udsavet nogle vældige limstensblokke, som kunne veje ca. 1000 kg hver. De blev kørt til Aggersund, hvorfra de sejledes til limfjordsbyerne og brugtes til bygningsværker. En del fint udsavede sten på i alen, blev benyttet ved kirker i Vendsyssel, og døbefonten i Klim Frimenighedskirke er også af limsten.

Med den almindelige størrelse på limstenene var "halvsjette tommers sten", de var 5½ tommers brede, 11 tommers lange og 4 tommers tykke; men der blev også savet sten, der var 6 gange 12 gange 4 tommers.

For en del år siden var limstensindustrien ved Klim Bjerg en god indtægtskilde for enkelte gårdmænd, men i særdeleshed for adskillige af egnens husmænd, hvoraf flere ingen jord ejede. Sommeren var den bedste tid til arbejdet men ved at anbringe primitive skure af træ, lyng og mos i limstensbruddet kunne man også save sten om vinteren.

Når der skulle saves sten, var man til tider nødt til at "kappe for dem" med en hakke. Derefter blev der med en to alen lang sav afsavet lange, svære stykker, som savedes til sten. Saven gik lettest, når der fra en lille beholder løb vand ned på stenen.

Den 77-årige Hans Kjeldsen, Klim Alderdomshjem, har så sent som for 28 år siden savet sten ved Klim Bjerg. Han har savet mange tusinde, fortæller han, og det var et dejligt arbejde; man blev aldrig arbejdsløs. Men der skulde hænges jævnt godt i, skulle der tjenes 2 kr. en dag; 100 sten kostede 3 kr., men skulle så leveres på byggepladsen eller hos købmændene P. Løgsted og P. Røge; dette kostede gerne 60 øre for 100 sten. Når Hans Kjeldsen som 10 års dreng hjalp sin fader P. Kjeldsen, kunne de save 100 sten om dagen; men så blev de også en vinterdag ved at save til kl. 9 om aftenen og havde en lille

lampe at se ved. Tit sang de under arbejdet. For at der rigtig kunne hænges i, bestemtes det, at ingen af dem måtte snakke, før de havde savet 25 sten, så gjordes der holdt, faderen skulle have en skrå, og drengen kunne sludre løs.

Det kunne være vanskeligt at faa limstensblokkene fra hinanden, det gjaldt om at finde "klovene" (revnerne); hvor der var en hul klang, når man slog, gik det lettest at hugge i limen. Når blokkene var løsnede, gjaldt det om at save stenene således, at de i muren kunne komme til at vende på samme måde, som de havde ligget i bjerget, ellers ville de skilles ad i lag; men blev de vendt rigtigt, kunne de være ret holdbare.

Også ved Gøttrup Strand er der savet limstensblokke og limsten, der er anvendt ved opførelse af gården Storstrand, ligesom materialet er benyttet i flere af egnens huse.

Den gode, brugbare limsten kaldte man grålim. Den øverste, der var smålim, kaldtes "rådden lim"; denne, der var ubrugelig til savning, anvendes i dag som vejmateriale. De småstykker, der gik af ved savningen, blev kaldt "klinker", også nogle af disse kunne bruges i bygninger. Kridtet i bruddet var lige så ubrugeligt som "rådden lim"; men det kom hen til bjergets mølle og blev knust til gødningsbrug.

I Klim Bjerg findes også flere striber af den hårde og skarpe koralkalk. Denne, der heller ikke kunne saves, blev af de gamle kaldt "løvven' lim" (løbende lim).

De, der savede limsten, hørte undertiden et drøn nede fra limstensbjergets indre. De tænkte ikke på, at fugt og tørke kunne have den virkning, at limstenen både videde sig ud og trak sig sammen og afstedkom spektakel; men de var sikre på, at det var bjergetrolden, der drev sit spil, når de hørte sådan "en dumren".



"Kridtpiben". Limstenshus. Fot.: Miltersen

Mange af de helt gamle huse i Klim havde vægge, der var klinede op af ler og strå, og skillevægge bestod tit af tørv, hvor der var brugt ler som murkalk.

Limstensmaterialet var således en stor forbedring. Men limsten blev taget i brug til mange andre ting. Skulle man have et trug til grisen eller til katten, hentede man et stykke limsten og hulede ud til trug. Og "bessingen"¹⁾ i køernes båse blev også tit lavet af limsten. Man kunne godt se, hvor på stenen koen havde stået med bagbenene, for der blev efterhånden et par huller. Også ved "åhnstejet" (arnestedet) anvendtes en stor limstensplade; på denne stod jerntrefoden, så havde man et udmærket fyrsted.

Nogle af limstenshusene er over 150 år gamle, således Åge Pedersens stuehus i Odde, der endnu har stråtag. Sadelmager Jensens hus i Klim er på samme alder. Dette hus er der bygget til i begge ender, hvad der har bevirket, at det er krumt og er buetformet, således at man ikke kan stå ved den ene ende af huset og se til husets modsatte ende. Inde i huset kan man se, at der før har været indrettet alkoveseng, ligesom der i køkkenet har været fyrsted med trefod.

Mange af limstenshusene har fået sjove og mærkelige navne. En række huse, som købmand P. Jacobsen lod opføre i Klim, blev kaldt "Pers Pigg". Et hus kaldes "Edderkoppen", et andet hedder "Kridtpiben". Et hus hed "Gemytligheden", og et, der lå ved et vejsving, kaldtes "Svingom Kro". Et hus, der lå lige over for forretningshuset "Nyborg", blev kaldt "Korsør", da der gerne samledes vand på vejen mellem disse huse. På grund af hovedvejens flytning i sommer måtte "Korsør" forsvinde; men dets limsten er benyttet ved opførelse af et nyt hus, skønt de havde gjort tjeneste i "Korsør" i 100 år. Der siges, at et hus, der havde kneben plads, fik navnet "Krimpenborg", og et hus, der ikke stod særlig godt, kaldtes "Faldborg". Et limstenhus beboedes af en mand, hvis efternavn var Tyrk; derfor sagde man, at huset lå i "Strædet ved Dardanellerne".

De sidst tildannede limsten blev nærmest anvendt til vedligeholdelse af de mange huse i egnen, der stadig står som et synligt minde om den tid, da det var almindeligt at lade hovedparten af bygningerne opføre af sten fra den hjemlige industri.

Når limstenen i dag brydes i stor stil, er det for at brændes i Andersens kalkværk i Klim, så den kan anvendes til murkalk eller mørtel og til kalkning af huse og kirker. Og der synes ikke at være fare for, at materialet skal forsvinde i den nærmeste fremtid, da sagkyndige formoder, at limstenen går lige saa meget i dybden, som det 31 meter høje Klim Bjerg når op over havets overflade.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1953, side 82-89)

¹ Således kaldes i Han herred stenen nederst i kobåsen ud til grebningen.